

HANLIKLARDAN CUMHURİYETE DOĞRU
AZERBAJCAN'IN KISA TARİHİ (1747-1920)*

Nilüfer MUTLU**

ÖZ

Azerbaycanlılar, Anadolu Türklerinden sonra dünyanın ikinci büyük Türk halkıdır. Azerbaycan, Türkiye ile sınır teşkil etmekle birlikte, Güney Kafkasya'da geniş bir coğrafyaya sahiptir. Bugünkü Azerbaycan coğrafyasında Manna, Atropatena, Albanya gibi eski devletler kurulmasına rağmen ülkenin jeopolitik ve stratejik durumun etkisiyle Azerbaycan tarihin belli dönemlerinde bölgelerindeki daha güçlü devletlerin veya büyük imparatorlukların yönetimi altına girmiştir.

18. yüzyıl başlarında Avrupa'da ve tüm dünyada imparatorluklar yayılmacılık politikalarını genişletmeye başladılar. Bilindiği üzere Nadir Şah'ın ölümünden sonra Azerbaycan hanlıklara bölünmüştür. 19. yüzyıldan itibaren Azerbaycan topraklarında, Çarlık Rusya'sı karşısında gücünü yitirmeye başlayan İran arasında hakimiyet mücadelesi başlamıştır. Azerbaycan'da siyasi bir birliğin olmaması Rusya'nın bölgedeki hedeflerini gerçekleştirmesini kolaylaştırmıştır.

Azerbaycan Türkleri uzun yıllar Rus baskısı altında ezilerek, 1918-1920 yıllarında bağımsızlık elde etse de bu bağımsızlık kısa sürmüştür, Azerbaycan

* Bu çalışma, 16 Nisan 2018 tarihinde Bursa Uludağ Üniversitesinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Kuruluşu'nun 100. Yılı Konferansı'nda sözlü olarak sunulan metin temel alınarak hazırlanmıştır.

** YÖK 100/2000 Doktora öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 711542006@ogr.uludag.edu.tr.

tekrar Sovyet istilasına uğramıştır. Sovyet Rusya'nın baskısına rağmen Azerbaycan Türkleri bağımsızlık için azimle mücadele vererek ideallerinden vazgeçmemişlerdir.

Azerbaycan'ın devlet ve hukuk tarihinin en mühim aşamalarından biri 1918-1920 yıllarında mevcut olmuş Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemidir. Azerbaycan halkının hayatında önemli bir sayfa olan bu dönem ayrıca onun tarihinde bağımsız ve egemen cumhuriyetin teşekkül etmesiyle bağlı olmuştur.

Böylece, Çarlık Rusya'sının son bulmasıyla kurulan cumhuriyetler içinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dünya devletleri tarafından tanınan ve İslam dünyasında kurulmuş ilk cumhuriyet olmuştur.

148

İİBF Dergi
37/1
Haziran
June
2018

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, Bağımsızlık, Türkiye, Kafkas İslam Ordusu, Rusya.

**AZERBAIJAN'S SHORT HISTORY FROM
KHANATES TO REPUBLIC
(1747-1920)**

ABSTRACT

People of Azerbaijan are the second largest Turkish people of the world after the Anatolian Turks. Azerbaijan has a common border with Turkey and it has a large geography in Southern Caucasia. Even though ancient states were founded in the geography of today's Azerbaijan such as Manna, Atropatena and Albania, due to the effect of the geopolitical and strategic position of the country, Azerbaijan was placed under the rules of more powerful or larger empires in the region in certain periods of history.

At the beginning of the 18th century, empires in Europe and in the whole world began to enlarge their expansionist policies. As is known, after the death of Nadir Shah, khanates era began in Azerbaijan. In the Azerbaijan geography, that became the scene of a hegemony contest in the full sense, a struggle began between Iran, which began to lose its power and Russia, which was trying to dominate the region. Lack of political unity in Azerbaijan made it easy for Russia to achieve its goals.

Azerbaijan Turks have suffered under Russian oppression for many long years; even though it won its independence in 1918-1920, this was a short-lived independence and Azerbaijan was invaded again by Soviet Russia. Despite the oppression of Soviet Russia, Azerbaijan Turks struggled for independence with determination and did not give up their ideals.

One of the most important phases of Azerbaijan's state and law history has been the Azerbaijan Democratic Republic period between the years 1918-1920. This period is an important page in the life of Azerbaijan people; it is also tied with the formation of its independent and sovereign republic in its history of law.

Thus, among the republics founded after the demise of Tsarist Russia, Azerbaijan Democratic Republic has been the first and only Muslim state recognized by the western world.

Key Words: Azerbaijan Democratic Republic, Independence, Turkey, Caucasia Islam Army, Russia.

GİRİŞ

*“El bilir ki sen menimsen,
Yurdum yuvam meskenimsen
Anam doğma vetenimsen
Ayrılar mı gönül candan
Azerbaycan Azerbaycan...”
Semed VURGUN*

150

İİBF Dergi
37/1
Haziran
June
2018

Bu çalışmanın konusu, Azerbaycan bölgesinin hanlıklar döneminden itibaren 1918 yılında kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne doğru yaşanan tarihi olayların kısa bir incelemesidir. Azerbaycan'ın devlet ve hukuk tarihinin en mühim aşamalarından biri 1918-1920 yıllarında mevcut olmuş Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti dönemidir. Azerbaycan halkının hayatında önemli bir sayfa olan bu dönem ayrıca onun tarihinde bağımsız ve egemen cumhuriyetin teşekkül etmesiyle bağlı olmuştur.

Bilindiği üzere Azerbaycanlılar, Anadolu Türklerinden sonra dünyanın ikinci büyük Türk halkıdır. Azerbaycanlılar, Altay halkları Türk grubunun Oğuz koluna mensupturlar. Kendilerini Azerbaycanlı olarak adlandırırlar. Çeşitli tarihi dönemlerde Türk, Azerbaycan Türkleri veya Kafkas Tatarları, Azeri Tatarları olarak da isimlendirilmişlerdir. Azerbaycan bağımsızlık mücadelesi önderlerinden biri olan Mehmet Emin Resulzade, Azerbaycan halkını tanımlarken, onların milliyet itibarıyla Türk olduklarını, din bakımından İslam, medeniyetleri açısından şarklı olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Anadolu Türkçesine yakın bir şive ile konuşan Azerbaycan Türklerinin kendilerine özgü bir lehçeyle konuşmakta olduklarını ve değişik isimlerle tanınan büyük Türk ağacının bir dalı olduğunu da ifade etmiştir (Şimşir, 2011: 21).

Azerbaycan'ın İran'la, Türkiye, Rusya, Gürcistan ve Ermenistan'la sınırı vardır. Doğusunda ise Hazar Denizi ile çevrilmiştir.

Azerbaycan stratejik açıdan önemli bir bölge olup, Kuzey-Güney ve Doğu-Batı çizgilerinde çok önemli bir geçiş noktasıdır. Ülke yeraltı ve yer üstü kaynakları açısından zengin olduğu için dünya devletlerinin

bölgesel politikalarının odak noktası olmuştur. Doğuda Asya'dan başlayarak batıda Avrupa'ya kadar geniş bir araziye yayılan tarihi 'İpek Yolu' da bu topraklardan geçmektedir. Azerbaycan, eskiden beri topraklarında farklı etnik grupları barındırmak gibi bir önemli özelliğe sahiptir. Dini yapı olarak da sahip olduğu çeşitlilik bölgeye farklı bir ayrıcalık katmaktadır.

1. TARİHİ SÜREÇTE AZERBAYCAN

Kafkasya, önemli bir jeopolitik bölge olarak antik çağlardan beri Doğu ve Batı ülkeleri arasında bir bağlantıyı temsil ediyordu, ayrıca Yakın ve Orta Doğu ile Avrupa arasındaki ticaret yollarının kavşağında yer almaktadır. Karadeniz ile Hazar Denizini de içine alan Kafkasya'nın engin topraklarında birçok krallık hakimiyet kurmuştur. Vadi ve dağ eteklerinde yoğunlaşan halklar, aralarında çıkan anlaşmazlık nedeniyle birbirleriyle savaşmışlardır. Kafkas halkları uğruna savaştıkları toprakları asla terk etmeyerek sonuna kadar mücadele vermişler. Zira bu toprakları kaybetmek onlar için kendi benliklerini kaybetmekle aynı anlam taşımaktaydı. Yaşadıkları uzun bir tarihsel geçmiş, Kafkasya halklarına birbirlerinden uzaklaşamayacakları gerçeğini öğretmiştir. Bu nedenle, her birinin tarihi ayrı ayrı incelenmemeli, ancak tüm Kafkasya için ortak bir tarihsel gelişme çerçevesinde ve bütün Kafkasyalıların ortaklaşa geliştirdiği değerler dikkate alınarak yorumlanmalıdır. Kafkas dağları sadece bölgeyi değil, aynı zamanda nüfusunu da birbirinden ayırmaktadır. Yaşam biçimlerinin çeşitliliği ve etnik heterojenliği Kafkasya topografyasının özelliklerini belirlemiştir.

Kafkasya halklarını dışarıdan etkilenen çeşitli medeniyet ve kavimler olmuştur. Jeostratejik açıdan son derece önemli olan bu bölge, Avrupa'nın doğusunu Asya'nın batısından, İslam'ı Hıristiyanlıktan, yerleşik toplulukları göçebelere ayırmıştır. Burada farklı zamanlarda Roma ve Bizans, Rusya, İran ve Osmanlı İmparatorluğu gibi büyük güçlerin çıkarları örtüşmüştür.

Azerbaycan, tarih sahnesinde birçok kavmin mesken yeri olmuş ve devamlı istilalara uğrayarak birçok devletin hakimiyeti altında kalmıştır. Bu kavimler arasında M.Ö. VII. yüzyılda Orta Asya'dan göç etmiş soylar da bulunmaktaydı. Bunların arasında en yaygın olanlar Sak-Massagetler olmuştur (İsmayıl, 1993: 12).

Azerbaycan'da hanlıklar döneminin başlangıcına kadar devam eden süreçte, yüzyıllardan beri Azerbaycan toprakları Türk boylarının uğrak yeri ve bu boylardan birçoğunun yaşadığı yer olmuştur. Buraların esas olarak Türk yurdu olması Selçuklular zamanındadır (Resulzade, 1990: 7-8). Ancak bu topraklar zaman zaman çevresinde bulunan güçlü devletlerin hakimiyeti altına girmiştir.

1400'lü yıllarda Karakoyunlular ve Akkoyunlular Azerbaycan'a hükmetmeye başlamıştır ve burada Türk nüfusunun arttığını görmekteyiz (Uzunçarşılı, 1969:180-198).

152

İİBF Dergi
37/1
Haziran
June
2018

Moskova Knezliği, XV. yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde bulunduğu bölgenin siyasi dengesini değiştirebilecek yeni bir siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır. 1547'de IV. İvan namı diğer Korkunç İvan, Türk hanlıkları arasında yaşanan çekişmelerden yararlanmaya başladı. Rus esaretine boyun eğen ilk hanlık Kazan Hanlığı olmuştur. Rus Ordusu 23 Ağustos 1552 tarihinde şehri kuşatmıştır. Bunun sonucunda iki ay süren çarpışmadan sonra 15 Ekim 1552 tarihinde Kazan'ı işgal etmiştir. Böylelikle Rusların Kafkasya'ya yayılmasının önü açıldı. Orta İdil boyunda VI. yüzyıldan beri varlığını koruyan Türk iktidarı son bulmuş ve Türk hanlıkları birer birer Rus hakimiyeti altına girmiştir. 1556 Astrahan Hanlığının da Rus hakimiyeti altına girmesiyle Rusya tarihinde yeni bir evre başlamış oldu (Saydam, 1990: 241).

Ağustos 1514'de Osmanlı Devleti ile Safevi Devleti arasında yapılan Çaldıran Savaşında, Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'in birliklerini yenerek ve günümüzde İstanbul'daki Topkapı Müzesi'nde saklanan altın tahtını bile ele geçirmiştir. Bu yenilginin bir sonucu olarak Şah İsmail, Irak ve Tebriz'in kuzeyini ve Azerbaycan topraklarını kaybetti. Şah İsmail Orta Asya ve Gürcistan'da savaşıma devam etti ancak Osmanlılara karşı daha dikkatliydi (Vaniani, 2004: 128).

Osmanlı devleti XVIII. yüzyılın sonlarına doğru otoritesini kurduğu topraklarda gücünü kaybetmeye başlayınca, Osmanlı içerisinde çıkan isyanlardan yararlanan İranlılar Azerbaycan'ı işgal ettiler. 1736 yılında Azerbaycan topraklarının Mugan bozkırında kurultay toplanır ve bu kurultayda Nadir şahlığını ilan etmiştir. Ancak, ne bu olay ne de Nadir Şah'ın Türk kökenli olması, Azerbaycan'daki baskının yumuşatılmasına katkıda bulunmamıştır. Bu, 18. yüzyılın ortalarına

doğru Şirvan, Şeki ve diğer Azerbaycan bölgelerinde İran karşıtı isyanlara sebep olacaktı (Vaniani: 2004: 126).

Avşar Hanedanlığı kurucusu olan Nadir Şah'ın ölümü bölgede taht kavgalarının artmasına dolayısıyla da İran'da merkezi yönetimin zayıflamasına yol açmıştır. Bu konuda Evgeniya Vaniani eserinde şöyle yazmaktadır: "Bu karışık durumdan yararlanan mahalli hakimler, Azerbaycan topraklarında on beş bağımsız hanlık ve onlara bağlı bulunan küçük meliklikler oluşturulmuştur. (Vaniani: 2004: 127).

18. yüzyılda Rusya Devleti ve Osmanlı, Azerbaycan topraklarına hakim olmak için birbirleriyle mücadeleye girdiler. Safevi Devleti'nin zayıflamaya başlamasıyla, Azerbaycan'daki beylerbeylikler merkeze tabi olmak istememiş ve isyan çıkarmıştı. Safeviler ise hâkimiyetlerini korumak ve Osmanlı'nın bölgedeki otoritesini sarsmak için, Osmanlı Devleti'ne düşman olan ve Karadeniz'e çıkmak için çabalayan Rusya'dan askeri yardım istedi.

Rus çarı I. Petro, Rusya'yı Avrupa'nın ve dünyanın kaderinin belirlemede söz sahibi olma konumuna getirmek ve modernleşmesini sağlamak, ayrıca sıcak denizlere inme planlarını gerçekleştirmek istemişti. O, bu isteklerine ulaşmak için güneye doğru yayılarak önce Kırım'ı ardından da Kafkasları ele geçirmek suretiyle harekete geçmişti (Saray, 1994: 3).

Çarlık Rusya'sının güneye doğru yayılmak istemesinde kültürel-ideolojik etkenlerin yanı sıra özellikle I. Petro'dan itibaren ekonomik çıkarlar temel alınmıştı. Ticaret merkezlerine ve denizlere hâkim olma politikası güdülmüştü. Önce Balkanlara yönelen Rusya, Osmanlı Devleti ile yapılan Kırım Savaşı (1853-1856) yenilgisinden sonra Karadeniz-Boğazlar-Balkanlar bölgesinde ilerlemesinin mümkün olmayacağını anlasa da bu politikasından vazgeçmedi (Saray, 1994: 59). O, dönemin Kafkasya'sındaki karışıklıklardan faydalanarak hedefini güneye yöneltti.

Çar Petro'nun istekleri doğrultusunda, Kafkasya'ya doğru harekete başlayan Rus kuvvetleri, 1803 yılından itibaren Azerbaycan Hanlıkları işgal etmeye başladı. Gence ve Bakü Hanlıklarını istila etmesiyle iç bölgelere yönelmiş ve ipekböcekçiliği ile bilinen Şeki hanlığını da ilhak etmiştir. Şirvan Hanlığı, Karabağ, Nahcivan ve Revan

Hanlıklarını da sırayla istila edilince, Çarlık Rusya'sının Kuzey Azerbaycan'ı işgal etmesi tamamlanmıştır (Vaniani: 2004: 126).

Azerbaycan'ın kaderini belirleyen devletlerin başında Rusya gelmektedir. Rus İmparatorluğu, 1813 yılında İran'la Gülistan, 1828'de ise Türkmençay Anlaşmaları imzalanır. Bu anlaşmalar Azerbaycan topraklarını ikiye böler; Kuzey ve Güney. Aras nehri iki Azerbaycan arasında sınır olarak belirlenir. (Cafersoy, 2001: 287). Ülkenin kuzeyi (Kuzey Azerbaycan) Rusya'ya, güneyi (Güney Azerbaycan) ise İran'ın müstemlekesine dönüşmüştür. Bu bağlamda Azerbaycan toprakları gibi Azerbaycan halkı da ikiye bölünmüştür. Sonuçta Azerbaycan halkının kuzeyde Ruslaştırılması, güneyde ise Farslaştırılmasına yönelik politika uygulanmıştır.

154

İİBF Dergi
37/1
Haziran
June
2018

Rus İmparatorluğu Türkmençay Antlaşması'ndan (1828) sonra doğuya doğru daha da ilerlemek, sıcak denizlere inmek için Azerbaycanlıları Kafkasya'dan çıkartma politikası yürütmeye başlamıştır. Öncelikle Azerbaycan'da Hıristiyanlığı yaymak ve çoğaltmak için ülkenin Hıristiyan-Alban nüfusunu kullanmıştır. Böylece, Güney Kafkasya'da, Hıristiyan faktörünü yeniden ortaya çıkarmıştır. Rusya'dan Azerbaycan topraklarına Hıristiyan nüfusun getirilmesine gayret gösterilmiştir. Azerbaycan topraklarına, özellikle Karabağ'ın dağlık bölgelerine, eski Erivan ve Nahçıvan hanlıklarının topraklarına komşu ülkelerden Ermeni nüfusu aktarılmıştır. Osmanlı ve İran ile komşu olan Batı Azerbaycan topraklarında, Erivan ve Nahçıvan hanlıklarının arazisinde "Ermeni vilayeti" oluşturulmuştur (1829). Aynı yıllarda Osmanlı devleti Rusya'ya yenilmiş (1829) bu iki devlet arasında Edirne Antlaşması imzalanarak Ahılkelek ve Ahıska savaş tazminatı olarak Rusya'ya bırakılmıştır (Çelik, 1996: 64).

2. BAĞIMSIZLIĞA GİDEN YOL

Birinci Dünya Savaşı sonunda meydana gelen Şubat Burjuva Devrimi, Rusya'da 300 yıldan fazla hüküm süren Romanovlar sülalesini devirdi. Bir asırdır zulüm ve esaret altında inleyen mazlum halklar gelecekleri hakkında söz sahibi olma imkanı elde ettiler. Böylelikle, Kafkas cephesinde süren savaşlar Azerbaycan'ın siyasi, iktisadi ve sosyal hayatına menfi tesir göstermekle birlikte yirminci asrın başlarından itibaren burada kökleşen milli-demokratik süreci,

muhtariyet fikrini ve son olarak bağımsızlığa olan meyli bir hayli kuvvetlendirdi.

Azerbaycan, emperyalizmin bol ve yönet metodu kurbanı olmuş ancak ilk olumlu gelişme 1905-1907 yıllar arasında Çarlık rejiminin değiştirilmesiyle, Rusya'da toplumsal değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler neticesinde Rusya Müslümanları eşitlik ve hürriyet hakkıyla beraber, kendi geleceklerini belirleme haklarına da sahip oldular. Rusya Müslümanları ile Ruslar arasında hukuki ayırım kalktı ve bu halklar kendi kültürel, iktisadi, siyasi ve dini isteklerini elde etmeye başladılar (Genceliyeva, 2008: 14).

1917'de monarşinin çökmesinden sonra tüm Rusya İmparatorluğu'nda halk ikiye bölünmüştü. Üst tabaka, Geçici Hükümeti, halk ise Milli Şura'ları destekliyordu. Sınıf çatışması üzerinden yazılan eski tarihi biz bugün gözden geçirdiğimizde, çatışmanın ana hattını sınıf çatışmasının değil, yerli halkların kendi geleceğini belirleme talebinin oluşturduğunu görüyoruz. Dolayısıyla o dönemde üç güç arasında çatışma ortaya çıkmıştı: Geçici hükümet, Sovyetler ve yerli millî hareketler.

Kızılara¹ da Beyazlara² da taraf olmayan Müslüman halklar kendi geleceklerini belirlemek için otonomi hakkını yoğun bir şekilde tartışıyordu. Bu bağlamda Kafkasya'da ilk önemli adım, Nisan 1917 Bakü Kongresi'nde atıldı. Kuzey Kafkasya kültürel halkları öne çıkarırken, Azerbaycan'da etnik mesele ve kendi geleceğini tayin hakkı öne çıkmıştı (Göyüşov, 2016: 215).

Kendisinin de Azerbaycanlı Türk olduğu bilinen Hüseyin Baykara eserinde şöyle yazmaktadır: "Azerbaycan'ın entelektüel insanları, demokratik ve bağımsız bir ülke uğruna milli mücadeleye başlayarak, milletlerinin çağdaş dünya halkları düzeyine yükselerek saygınlık kazanacakları bir devlet kurulmasında görmüşlerdi. Azerbaycan istiklal mücadelesi öncülerinden biri olan Mehmet Emin

¹ Kızıl Ordu ya da tam adıyla İşçilerin ve Köylülerin Kızıl Ordusu, Sovyetler Birliği'nin silahlı kuvvetleri olmuştur.

² Bolşevik Hükümeti tarafından desteklenen Devrimci Kızıl Ordu'ya verilen, "Kızılar" isminin politik anlamda ki karşısı (Beyazlar) olarak kullanılmıştır, Çar taraftarları.

Resulzade'nin başkanlığını yaptığı Müsavat Partisi, bu fikrin gerçekleştirilmesinde öncülük etmiştir (Baykara, 1975: 209).

İdeolojisi itibariyle Azerbaycan'da Türk İslam düşüncesi, siyasi çizgiye geçmeden önce Rusya Müslümanları Kurultayları ve Devlet Duma'sına seçilmiş Müslüman mebusların faaliyetleri çerçevesinde şekillenmiştir (Devlet, 1985: 103, Senyutkina, 2007: 457).

Rusya Türkleri arasında ortaya çıkan cedidcilik hareketi, ilk başta dini düşüncelerin yeniden gözden geçirilmesi şeklinde kendini göstermiş, 1880'lerden sonra eğitim ve kültür alanında yenileşme faaliyetlerine devam etmiştir.

156

İİBF Dergi
37/1
Haziran
June
2018

Azerbaycan'ın Müslüman cemaatten ulusal kimliğe geçişi ve Azerbaycan aydınlanmasının siyasal bir nitelik kazanması yolunda basının faaliyete geçmesi çok önemli bir yere sahiptir. İlk Azeri gazeteleri de bu kimliği desteklemek ve Azerbaycan'ın kurtuluş mücadelesini başarıya ulaştırmak için çıkarılmaya başlanmıştır. Hasan Bey Zerdabi bu isimlerin başında gelmektedir.

Azerbaycan devletçiliğinin öncüsü olan Müsavat Partisinin kurucularından Mirza Bala şöyle yazıyordu:“ İstanbul, Bahçesaray, Kazan ile yan yana mütekabilen müteessir yürüyen yeni Azerbaycan milli hareketinde Ahundzade Mirza Fethali ile Hasan Bey Zerdabi'den, Kırımli İsmail Bey'den başlamış Ali Bey Hüseyin-zade, Ahmet Ağaoğlu ve Resulzade Mehmet Emin Bey'e kadar herkesin bir hisseyi iştiraki vardır... Demek ki Müsavat tarihi, kendisinden evvelki siyasi ve içtimai tarihimize sıkı bağlı olarak ve o tarihin müteşekkil bir surette devamı demektir (Mehmetzade, 1991: 7).

Rusya müslümanları arasında ilk Türkçe gazete çıkaran Hasan Bey Zerdabi, İlk Türk Dramaturgu Mirza Fethali Ahundzade, ilk Azeri millet hadimlerinden Ali Merdan Topçubaşov, Prof. Ali Bey Hüseyinzade, Hacı Seyit Azim Şirvani vs. hep Avrupa ve Rusya üniversitelerinin yetiştirdiği Azeri aydınlarıdır. İşte bu aydınlar bütün hayatlarını Azerbaycan Türklerinin milli uyanışına adanmışlardır. Azerbaycanı, Batı kültürü ve medeniyeti yoluna götürmek için her şeyden önce üç kurumu Azerbaycan'a sokmayı düşünmüşler ve kurumların temelini atmışlardır Bu kurumlar: basın, tiyatro ve okullar olmuştur (Baykara, 1996:131). Diğer yerli şark kültürü ile yetişen

aydınlar da aynı gaye üzerine çalışmışlardır. Rusların Ruslaştırma politikasına karşı Azerbaycan Türkleri de milli uyanış için gerekli mücadeleyi vermişlerdir.

Ekim 1917 tarihinde gerçekleşen Bolşevik İhtilali ardından dağılan Çarlık Rusya'sı arazisinde Nisan 1918'de Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'dan oluşan Transkafkas Demokratik Federatif Cumhuriyeti ilan edilmiştir. (Yüceer, 1996: 4).

Transkafkas Federasyonu uzun ömürlü olmayıp 26 Mayıs 1918'de Gürcistan'ın bu birlikten ayrılmasıyla dağıldı. Birliğin dağılmasındaki sebep, milli çıkarları birbirleriyle çatışan bu üç toplumun zoraki gerçekleşen bu beraberliği devam ettirme hususunda istekleri de zayıflamıştır, çünkü Ermeniler ve Gürcüler Türk ordusunun ilerleyişine engel olmaya çalışırken, Azerbaycan ileri gelenleri Osmanlı idarecilerini teşvik etmekteydiler (Yüceer, 1996: 4).

28 Mayıs 1918'de "İstiklal Beyannamesi" yayınlanması suretiyle Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması, Azerbaycan ulusunu devletsiz kalma ve esaret altında yaşama tehlikesinden kurtarmıştı, aksi halde Azerbaycan toprakları Ermenistan ve Gürcistan arasında paylaşılacaktı. Bakü, o sırada Moskova destekli Halk Komiserleri Sovyet'i (Bakü Komünü) askerlerinin istilasında olduğu için yeni kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin Milli Hükümeti Gence'yi geçici olarak başkent seçti. Burada Feteli Han Hoyski başkanlığında kurulan hükümet kabinesi işbaşı yaptı (Mehmetzade, 1991: 89).

Azerbaycan Milli Şura'sı tarafından 28 Mayıs 1918'de Tiflis'te bütün dünyaya ilan edilen Azerbaycan istiklali hakkındaki, "Milli Misak" şöyledir: "Genel seçimle intihap olunan Azerbaycan Milli Şura'sı, bütün insanlara ilan ediyor ki:

1. Azerbaycan halkı bugünden itibaren, hakimiyet hakkına sahip olmakla birlikte, Güney ve Doğu Transkafkasya'dan ibaret Azerbaycan dahi, bütün hukuka malik bağımsız bir devlettir.
2. Müstakil Azerbaycan'ın siyasi yapısı Halk Cumhuriyeti olarak belirlenir.

3. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, sınırı bulunan ülke ve milletlerle iyi ilişkiler içerisinde olmaya çaba gösterir.
4. Kurulan Halk Cumhuriyeti sınırları dahilinde cins, milliyet, sınıf ayrımı gözetmeden tüm insanlara vatandaşlık ve siyasi haklar verilir.
5. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, topraklarında barındırdığı tüm milletlerin gelişmesi için fırsatlar tanır.
6. Azerbaycan devleti yönetimi başında bulunan geçici Hükümet, Temsilciler Meclisi toplanıncaya kadar, halkın oyu ile seçilmiş Milli Şura karşısında sorumluydu (Baykara, 1975: 259).

Azerbaycan Cumhuriyeti kurulduğu günden itibaren dış siyaset faaliyetlerine başlamış, devletlerarası ilişkilere katılmaya çaba göstermiştir. Devlet iktidarı parlamento, hükümet ve yargı sistemi olmak üzere üç kuvvet ile temsil edilmiştir (Ahmedova, 2008: 6).

Dağılan Transkafkas Federasyonu devletleri ayrı ayrı olarak Osmanlı devleti ile müzakerelere başladılar (Mehmetzade, 1991: 90). Böylece 4 Haziran 1918'de, Osmanlı Hükümeti ile Azerbaycan Devleti arasında dostluk ve barış antlaşması imzalandı. Anlaşmayı Azerbaycan Devleti adına Milli Şura Başkanı adına Mehmet Emin Resulzade ve Dışişleri Bakanı Mehmedhesen Hacinski, Osmanlı Devleti adına Şura-yı Devlet Başkanı ve Adalet Bakanı Halil Bey Mentеше ve Üçüncü Ordu Komutanı Vehip Paşa imzaladılar (Mehmetzade, 1991: 90). Bu anlaşmanın 4. maddesi gereğince, Osmanlı Devleti, gerek duyulduğu takdirde, Azerbaycan'a silahlı kuvvetlerle yardım etmeyi üzerine almıştı (Baykara, 1975: 673).

Türk ordusunun Azerbaycan üzerine seferi, işgal niteliğinden uzaktı ve yasal, politik, manevi ve askeri-stratejik temellere dayanıyordu. Her şeyden önce, seferin yasal ve politik temelini iki ülke arasında imzalanan Batum Anlaşması teşkil etmekteydi. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, Azerbaycan Hükümeti'ne yardım edeceğini vaat etmişti. Bolşevik ve Ermeni müfrezelerinin Türklere ve diğer Müslüman halklara karşı gerçekleştirdikleri katliamları durdurmak için Azerbaycan Hükümeti Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı M. H. Hacinski Osmanlı Heyeti Başkanı Halil Bey'e resmi başvuruda bulunarak ülkenin başkenti Bakü'yü Bolşeviklerden ve halkı katliamlardan kurtarmak

için hareket etmiştir (Baykara, 1975: 262). Azerbaycan tarafı bu ricanın Batum Anlaşması ve Müslüman halkı soykırımdan kurtarmak için zaruri olduğuna inanıyordu.

Türk ordusunun kurtarıcı seferinin manevi temeli Osmanlı ile aynı dil, kültür ve maneviyata sahip olan Kafkasya Türklerinin ve diğer Müslüman halklarının katliamlardan kurtarılması amacıyla ilgiliydi. "İstiklali ilan edilen, fakat fiziksel olarak varlığı tehlike altında kalan Azerbaycan'ı kurtarmak için gönderilen Kafkas İslam Ordusu kumandanı Nuri Paşa'nın siyasi danışmanı olarak Ahmet Ağaoğlu'nun yeni bağımsız devletin kurulmasında önemli rolünü kaydetmek gerekir. Sonradan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve ilk döneminde de katkıları bulunan Ahmet Ağaoğlu Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin de parlamento üyesiydi. Azerbaycan'ı Paris Barış Konferansı delegasyonuna dahil edilen A. Ağaoğlu İstanbul'da İngiliz işgal kuvvetlerince tutuklanarak ve Malta'ya sürülenlerden biri olmuştu (Nesibli, 2017:170-171).

27 Ağustos 1918 tarihinde Rusya ile Almanya arasında imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması'na ilave bir belge daha imzalanmıştı. İmzalanan belgenin 14. Maddesi esasında Almanya, Türk Birliklerinin Guba, Bakü ve Şamahı bölgelerini geçmemesi güvencesi verilmesine karşılık Rusya, Bakü ve etrafında petrol çıkartılmasına uygun ortam hazırlayacaktı ve çıkarılacak petrolün dörtte bir hissesi Almanya'ya verilecekti. İmzalanan bu anlaşma Azerbaycan Hükümeti tarafından kabul edilmeyerek, Almanya ve Rusya'ya birer nota göndermesine yol açmıştır.

14 - 15 Eylül tarihleri arasında 5.Kafkas Tümeni'nin ve 15. Piyade Tümeni'nin başlattığı taarruzla Bakü'de Rus ve Ermeni savunması ve direnişi tamamen yok edilmiştir. Bu durumda şehri teslim etmekten başka yol kalmamıştı. (Yüceer, 1996: 61). Aynı tarihte Azerbaycan hükümeti Gence'den Bakü'ye geçirilmiştir.

1918 yılında Bulgaristan, Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Almanya, İtilaf devletleri ile birer mütareke imzalayarak savaşta yenik düştüklerini kabul ediyorlar (Mehmetzade, 1991: 98). Kafkas İslam Ordusu kumandanı Nuri Paşa Bakü'de kalma girişiminde bulunsa da fayda etmemiştir. İngiliz ordusu kumandanı Tomson'un verdiği ultiatomda şöyle yazmaktaydı: " Osmanlı Ordusu, yedi gün

içerisinde Bakü'yü, bir araya içerisinde de bütün Kafkasya'yı boşaltması gerekiyor" (Mehmetzade, 1991: 99).

Osmanlı Devletiyle yapılan Mondros anlaşması gereği Kafkas İslam Ordusu Azerbaycan'ı terk edince, 7 Kasım 1918'de Rus ve Ermeni askerleri ile beraber İngiliz askeri birlikleri de Bakü'ye girer. Azerbaycan Milli Şurası, devletin kuruculuğunu çok zor şartlar altında sürdürerek 7 Aralık 1918'de Milli Meclisi açar. Hükümeti kurma görevi Feteli Han Hoyski'ye verilir.

Azerbaycan yönetimi, Bakü'ye giren İngiliz Kuvvetleriyle işbirliği yapmakla birlikte devletin meşruluğunu kabul ettirmek, bu devletin Türk entrikasından türemiş olmadığını kanıtlamak amacıyla acil tedbirler alıyordu ve parlamento oluşturuldu. Transkafkas Seymi mebusları yeni parlamentoya alındılar, çünkü onlar zaten meşru Rusya devletin Kurucu Meclisine seçilmiş parlamenterlerdi. Parlamentonun açılması bağlamında Beyaz Ruslar, Ermeni Milli Şurası ve Bakü'deki İngiliz birlikleri komutanı General Thomson'la görüşmeler yapılmıştı (Ahmedli, 2017: 220).

Son derece zor koşullarda göreve başlayan Azerbaycan hükümeti tarafından, önceleri olmayan demiryolu işletmeciliği ve telgraf hizmetlerinin yüzde ellisinin Türkleştirilmesi, bu hizmetlerin yürütülmesi ve yaygınlaştırılması, ekonominin yeniden düzenlenmesi, memlekette emniyet ve asayişin sağlanması gibi çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir.

Çok partili sisteme sahip olan parlamentoda kabul edilen kararlar milli, demokratik prensiplere dayalıydı. Bu kararları, Azerbaycan'ın bağımsızlığının korunup güçlendirilmesi, toprakların parasız olarak çiftçiler arasında bölüştürülmesi, toprak üzerinde özel mülkiyet hakkının tanınması, Azerbaycan Milli ordunun kurulması, geniş sosyal iyileştirmelerin yapılması, sendikal özgürlüğün getirilmesi, vergi yükünün esas ağırlığının zenginlere yöneltilmesi, komşu halklarla barış içinde yaşamak üzere çalışması, azınlıkların korunması olarak sıralanabilir. Yine bu Meclis'in kabul ettiği önemli kararlardan bazılarını, Bakü Devlet Üniversitesinin açılması, Azerbaycan Devlet Bankasının kurulması olarak gösterebiliriz (Ahmedova, 2008: 7), Genceliyeva, 2008: 16).

Ayrıca

- Kısa bir zaman içerisinde devlet sınırları belirlenmiştir. Cumhuriyetin topraklarının yüzölçümü 113.896 km kareydi. Rus işgalinden sonra Azerbaycan topraklarının büyük bir kısmı Ermenistan'a verilmiş. Bugünkü Azerbaycan'ın yüzölçümü 86.600 km karedir.
- Ağustos 1919 kararı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Vatandaşlığı Hakkında Kanun Kabul edilmiştir. Buna göre milliyeti, dini, cinsi ve siyasi, görüşü fark etmeksizin Azerbaycan topraklarında doğan herkese vatandaşlık hakkı veriliyordu.
- Millî Ordu kuruculuğu hızlandırılmıştır. Azerbaycan Ordusu'nun yeniden yapılanmasında 1919 yılında 25 bin askerlik Azerbaycan Milli Ordusu oluşturulmuştur.
- Hükümetin 27 Haziran 1918 tarihli kararı ile Azerbaycan dili Devlet dili ilan edilmiştir.
- 4 Haziran 1918 - Azerbaycan Halk Cumhuriyetinin ilk bayrağı kabul edilmiştir. Hükümetin kararıyla kırmızı kumaş üzerinde beyaz renkli hilal ve sekiz köşeli yıldız tasvir edilmiş bayrak Cumhuriyetin geçici sembolü ilan edilmiştir. Azerbaycan'ın bugünkü üç renkli (mavi, kırmızı, yeşil) bayrağı ise devlet sembolü olarak 1918 yılının Ekim ayında kabul edilmiştir (Ahmedova, 2008:6).

Eğitime destek amacıyla eğitim politikaları çerçevesinde gerçekleştirilen yenilikler esasında öğretmen okulları açılmıştır. Birçok öğrenci bu politikalar doğrultusunda eğitim almak için devlet tarafından değişik ülkelere gönderilmiştir. Azerbaycan Türkçesi, eğitim ve öğrenim dili olmuştur (Genceliyeva, 2008: 16).

Seçim yasasının 21 Temmuz 1919'da kabul edilmesiyle, 20 yaşını dolduran her bir Azerbaycan vatandaşı ayırım gözetilmeden siyasal haklarımızın başında gelen seçme ve seçilme haklarını kazanmıştır. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, kadınlara sağlanan eşitlik haklarını yasalarla koruma altına almıştır (Genceliyeva, 2008: 16).

Azerbaycan ve Gürcistan temsilcileri, 11 Ocak 1920 tarihinde gerçekleşecek olan Paris Konferansı'na davet edilmiştir. Aynı tarihte

bu iki devletin bağımsızlığı Lord Cruzon'un teklifiyle kabul edilmiştir. Azerbaycan, bağımsızlığını ilan ettiği tarihten başlayarak birçok dünya ülkesi ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır ve karşılıklı olarak konsolosluklar açılmıştır. Bakü'de Belçika, İsviçre, Hollanda, Çekoslovakya, Finlandiya ve daha birkaç devletin konsoloslukları faaliyete başlamıştır.

Doğuda kurulmuş, Avrupa tipinde bu ilk cumhuriyet kısa sürede kaydettiği gelişmelerle, benzer reformları ve değişimleri gerçekleştirmeye çalışmıştır. Demokratik bir devlet kurma düşünceleri gelişmeye başlayan Doğu halkları için essiz bir örnek teşkil ediyordu. Bundan anlaşılacağı gibi Azerbaycan örneği diğer Doğu halklarına da yayılma tehlikesi içermekteydi. İşte bu durum, öncelikle dünya devrimini gerçekleştirmeyi hedefleyen Sovyetler Birliği'nin Bolşevik rejimi için kabul edilebilir değildi.

1920'de kurulmuş olan Azerbaycan Komünist Partisi, aslında Moskova merkezli Sovyetler Birliği Komünist Partisinin şubesi olup kendi tüzük ve programına sahip değildi, Sovyet proletarya enternasyonalizmi sloganı altında Azerbaycan'da milli çıkarlara ters düşen hedefler söz konusuydu. Etnik ihtilafların çözümü yerine bunları keyfi merkezci sistem kurulması için kullanmak başlıca stratejiydi. Var olan karışık durumdan yararlanmak üzere çalışmalar yürüten Kızıl Sovyetler, İtilaf devletlerinin Kafkasya'da etkisiz kalmaları sonucu lehlerine gelişen durumu derhal değerlendirdiler. Kızıl Sovyetler, Ermenilere yapacakları yardımlar karşılığında toprak vaadinde bulunmuştu. Bu yüzden Ermeni gönüllü çetelerinin eliyle, Azerbaycan arazisi içerisinde karmaşa çıkarma ve zulüm etmeleri buna örnektir. Ermeni çetelerine karşı gelmek için Azerbaycan var olan askeri gücünü batı sınırına yöneltmişti. Hal böyleyken Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne saldırıların kuzeyden yapılması daha uygun görülmekteydi ve öyle de oldu. 28 Nisan 1920'de M.K. Levandovski komutasındaki 11. Kızıl Ordu birlikleri kendisine verilen görevi yerine getirmiş ve Dağıstan'dan girerek Bakü'ye dayanmıştı.

M.E. Resulzade başkanlığında toplanan Azerbaycan Parlamentosu, 27 Nisan 1920 tarihinde çarpışma olmaksızın hükümetin Bolşeviklere devredilmesi kararını almıştır.

SONUÇ

1. Dünya Savaşının galibi olan İtilaf devletlerinin de tanıdığı meşru ve bağımsız Azerbaycan devleti, 27 Nisan 1920'de Kızıl Ordu tarafından işgal edilmiştir. Bolşevik (komünist) Rusya rejimi, 28 Nisan 1920'de Azerbaycan'da "Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" kurulduğunu ilan etmişti. Kurulan yeni cumhuriyetin Moskova güdümündeki hükümeti, Azerbaycan'da fevri bir yönetim uygulamış, toplu tutuklamalar ve katliamlar gerçekleştirmiştir. Ayrıca bu yetmezmiş gibi Azerbaycan petrolleri yalnız Rusya'ya nakledilmiş, Azerbaycan'ın petrol zenginliğinden yerli Türkler yararlanamamışlardır. Dev bir coğrafyaya kapsayan Rusya'nın petrol ihtiyaçları Bakü'den karşılanmış, oysa Azerbaycan tarıma dayalı bir ekonomiyle yetinmek zorunda kalmıştır, Azerbaycan Türkleri sefil bir şekilde yaşamaya mahkum edilmişlerdir.

İşgalin ardından Azerbaycan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin (SSCB) 15 cumhuriyetinden birisi haline gelmiştir. Sovyetler Birliği genelinde olduğu gibi Azerbaycan'da sosyalizm sisteminin kurulması hedeflenmiş, bir tür modernleşme modeli olarak Bolşevik rejimi tarafından kolektifleştirme adı altında köylerde özel toprak mülkiyeti ortadan kaldırılmış, gelir kaynakları devletin kontrolündeki kolhozlara (kolektif çiftlik) devredilmiştir. Özel mülkiyetin yasaklanması, üretim ve ticaretin kamu kontrolüne geçmesiyle birlikte tüketim de devletin planlamasına tabi tutulmuştur. Sanayileşme adı altında özel teşebbüs yok edilmiştir. Komünist Parti yönetiminde kültür devrimi adı altında yeni eğitim sistemi geliştirilmiş, sosyalist kültür ve sanat doktrini dayatılmış, muhalif aydınlar tasfiye edilmiştir. Özellikle devrimci kültür ve sanat adına aşırı modernleştirme politikası, geçmişin kültür mirasının inkarı derecesine ulaşmış, el yazması eserler yakılmış, kullanılan alfabe değiştirilmiştir. Halkın adından "Türk" ibaresi çıkarılarak "Azerbaycanlı" denilmesi zorunlu kılınmıştır. Milli bilinç ve kimlik bu yolla yok edilmeye çalışılmıştır.

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşu, Azerbaycan Türklerinin devletçilik tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Sadece 1 yıl 11 ay 29 gün devam eden bağımsızlığı süresinde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, oldukça zor uluslararası konjonktürde milli devlet kurmada önemli başarılar kaydetmiştir. Cumhuriyet, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü, ekonomik ve mali bağımsızlığı, milli idare ve

kurumlar oluşturulması, milli eğitim sistemi, milli kültür uğruna sürekli mücadele vermiştir. Milli ordunun kurulması ile birlikte devletin uluslararası camiada tanınması için etkin diplomatik faaliyetler yürütülmekteydi. Ne var ki dünya politikasındaki gelişmeler, bazı nesnel şartlar ve bölgesel dengeler, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin ayakta kalmasına müsait olmamıştır. İç savaşta eski Çar yanlısı Beyaz Orduyu yendikten sonra Bolşevik Sovyet rejimi, Azerbaycan da dahil olmak üzere Güney Kafkasya'da kurulmuş üç devletin de bağımsızlığını tanımayarak Kızıl Orduyu bölgeye sevk etmişti. Bolşevik kuvvetleri, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'yü, Anadolu'daki Türklerin milli istiklal mücadelesine destek vermek için geldikleri bahanesi ile işgal etmişlerdir (27 Nisan 1920). İşgalin ardından Ruslar, girdikleri her yerleşim yerinde yağmalama, şiddet ve vahşet uygulamışlardır. 27 Nisan 1920 Azerbaycan tarihine "Kara Gün" olarak geçmiştir. Azerbaycan'ı ele geçiren ve burada kukla Bolşevik hükümeti kuran Rusya, bağımsız Cumhuriyet döneminde kazanılan özgürlük ve hakları iptal etmiş, Azerbaycan Halk Komiserleri Sovyetini (Bakanlar Kurulu) oluşturarak başına Moskova yanlısı Nariman Narimanov'u getirmiştir. Böylece İslam dünyasında kurulmuş ilk cumhuriyet olan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti tarihe karışmıştır.

Rus Sovyet rejiminin bütün bu kültürel ve manevi baskılarına, ayrıca Türk nüfusunu asimile etme politikalarına rağmen Azerbaycan Türkleri, daima Türklük bilincini muhafaza etmişlerdir ve bugün Azerbaycan müstakil bir devlet olarak hür dünyadaki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

Ahmedli, Firdevsiyye (2017). "Feteli Han Hoyski (1875-1920)/ Azerbaycan Türklerinin Önderleri". Kolektif. Türkiye Türkçesine Aktaranlar Orhan Uravelli, Selçuk Akın. Ankara: Berivan Yayınları.

Ahmedova, Firdovsiye (2013). "Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti-95". <http://irs-az.com/new/pdf/201308/1375679330348090843.pdf> , (Erişim tarihi 06.04.2018).

Aslan, Betül, (2010). "Azerbaycan". Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, ISSN: 1300-9052, ss 47-75.

Baykara, Hüseyin (1975). "Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi". İstanbul: Azerbaycan Halk Yayınları.

Baykara, Hüseyin (1966). "Azerbaycan'da Yenileşme Hareketleri, XIX Yüzyıl". Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Cafersoy, Nazim (2001). "Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2001)" ASAM Rusya-Ukrayna Araştırmaları Masası, Avrasya Dosyası, Azerbaycan Özel, Cilt: 7, Sayı: 1, ss. 286-316.

Çelik, Dursun (1996). "XIX ve XX Yüzyıllarda Azerbaycan". Ankara: Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı 3, ss. 60-79, <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/kcfinder/upload/files/bilig-3-guz-96.pdf> (Erişim tarihi 06.07.2018)

Devlet, Nadir (1985). "Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)". Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Genceliyeva, Seriyve Tamer (2008). "Tarihteki İlk Milli, Demokratik ve Çağdaş Türk Cumhuriyeti: Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti (28 Mayıs 1918)". Ankara: Azerbaycan Türk Kültür Dergisi, 56 sayı: 374, s. 14-18.

Göyüşov, Altay (2016). "Kuzey Kafkasya Dağlılarının Özgürlük Uğrunda Mücadelesi (1917-1920)". Türkçeleştiren ve Ekler Sefer E. Berzeg. Ankara: Kuban Matbaacılık Yayıncılık, <http://www.azerbaycankulder.org/icerik/pdf/temmuz2008.pdf> (Erişim tarihi: 06.04.2018).

İsmayıl, Mahmud (1993). "Azerbaycan Tarihi". Bakü: Azerbaycan Dövlət Neşriyyatı.

Nesibli, Nesib (2017). Giriş // "Azerbaycan Türklerinin Önderleri". Kolektif. Türkiye Türkçesine Aktaranlar Orhan Uravelli, Selçuk Akın, Ankara: Berivan Yayınları.

Mehmetzade, Mirza Bala (1991). "Milli Azerbaycan Hareketi". Yayına Hazırlayan Ahmet Karaca, Ankara: Azerbaycan Kültür Yayınları.

Resulzade, Mehmet Emin (1990). "Azerbaycan Cumhuriyeti (Keyfiyet-i Teşekkülü ve Şimdiki Vaziyeti)", İstanbul.

Saray, Mehmet (1994). "Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti ile Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (177-1875)". Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Saydam, Abdullah (1990). "Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali". İzmir: On dokuz Mayıs Üniversitesi Dergisi, 239-257.

Senyutkina, Olga N. (2007). "Tyurkizm kak istoričeskoe yavleniye (na materialakh istorii Rossiyskoy imperii) (Rusya İmparatorluğu Tarihine Ait Kaynaklara Göre Tarihsel Fenomen Olarak Türkçülük). Rusça: Nijny Novgorod.

Şimşir, Bilal N.(2011), "Azerbaycan(Azerbaycan'ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri". Ankara: Bilgi Yayınevi.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1969), "Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri". Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.180-198.

Vaniani Evgeniya Yuryevna (2004), " Novaya İstoriya Stran Azii i Afriki, XVI-XIX vv."(Asya ve Afrika Devletleri Tarihi, XVI-XIX yy.) Yayına hazırlayan A.M. Rodriges. Moskova: VLADOS Basımevi.

http://nashaucheba.ru/v53596/родригес_а.м._новая_история_стран_азии_и_африки._xvi-xix_вв._часть_2 (11.07.2018).

Yüceer, Nasır (1996). 1. Dünya Savaşında Osmanlı Ordusunun Azerbaycan ve Dağıstan Harekatı, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

SUMMARY

Azerbaijan, which is our gateway to the Caucasus and Eurasia from the standpoint of both the geopolitical interests of the Republic of Turkey and in the sense of historical brotherhood and common cultural ties, serves as a bridge also in the context of maintaining and deepening the relationships with the Turkic Republics in a multifaceted manner. In line with the saying: "One people, two states", Azerbaijan is the Turkic Republic which is closest to us with her culture, legacy, language, traditions and history. The geography and the historical developments experienced by this country with which we have such close spiritual ties are subjects that should be studied in every aspect.

In the context of historical research and future strategies, Azerbaijan is considered one of the key countries from the standpoint of Turkey's policies concerning the Caucasus, Russia and the Middle East, serves as a bridge between us and the Turkic Republics, and is a country with which we have intensive cultural and economic relationships. Being one of the key countries from strategic viewpoint, Azerbaijan has rich underground resources and is located in a geography which is at the crossroads of major trade routes.

This article touches briefly upon the states and the political bodies that have established domination in Azerbaijan, and the historical development processes of such states in Azerbaijani geography, gives information on the ethnic presence of Turks in Azerbaijan turning into political domination, their struggles with the Russians, and enslavement of Azerbaijani Turks by the Russians, and the assimilation policies applied by the Russians against Turks, and considers the uphill fight put up by Azerbaijan for her independence after being divided into two in 1828 as the South (Iran) and the North (Russia). The geography where Azerbaijan is located, which draws great interest strategically today and which is given great importance by the leading powers of the world, and factors such as her rich resources have been taken into consideration, and the stages experienced by Azerbaijan during the process of her national independence have been studied. The Democratic Republic of Azerbaijan, established as a result of uphill battles, could not live long, and was subjected to Russian invasion again on 27 April 1920.

